

УДК 338.43:63

*А. Р. Ванієва,
к. е. н., старший викладач кафедри економіки і менеджменту,
РВУЗ "Кримський інженерно-педагогічний університет"*

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНОЇ ОЦІНКИ ВИРОБНИЧО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

A. R. Vanieva,

PhD in economics, assistant professor of Economics and Management Department, Republican Higher Educational Institution "Crimean Engineering and Pedagogical University", Simferopol

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF ECONOMIC EVALUATION OF PRODUCTION AND RESOURCE POTENTIAL OF ECONOMICAL ACTIVITY

У статті розглянуті основні кількісні та якісні показники економічної оцінки виробничо-ресурсного потенціалу господарської діяльності. Обґрунтовується важливість прийомів кореляційного аналізу та математичного моделювання для планування та прогнозування ресурсокористування з урахуванням структурних зрушень у господарських процесах.

The article describes main quantitative and qualitative indicators of economic evaluation of production and resource potential of economical activity. Importance of correlation analysis methods and mathematical modeling for planning and forecasting resource application considering structural changes in economical processes are substantiated.

Ключові слова: виробничо-ресурсний потенціал, вартісні показники, економічна оцінка, рента, основні засоби, моделювання.

Key words: production and resource potential, cost parameters, economic evaluation, rent, basic means, modeling.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Важливою складовою використання виробничо-ресурсного потенціалу національного господарства та його галузевих ланок є економічна оцінка. Вона дозволяє правильно визначити рентні відносини у процесі ресурсокористування, враховувати наявні та потенційні ресурсні резерви, впливати на собівартість продукції та її конкурентоспроможність. При цьому при її визначенні діють різні методологічні та методичні підходи, оскільки виробничо-ресурсний потенціал господарювання формують природні ресурси та матеріально-технічні засоби. Тому їх розуміння та врахування становить важливу наукову та господарську проблему.

СТАН ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Методологічні та методичні засади оцінки виробничо-ресурсного потенціалу знайшли відображення у працях відомих українських та зарубіжних вчених. У їх роботах велика увага приділена обґрунтуванню кількісних та якісних показників оцінки потенціалу та структури природних та вартості матеріально-технічних ресурсів. Вони мають різну природу та характер застосування, одже, потребують поглиблених досліджень.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає у розробці та взаємоузгодженні вартісних показників оцінки ресурсного потенціалу господарської діяльності,

його структури та ефективності використання, обґрунтування методичних та методологічних підходів планування та прогнозування ресурсного забезпечення на перспективу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Необхідно відзначити, що стосовно природних ресурсів поняття "оцінка" вживається в різних значеннях. Йдеться про природну, технологічну, екологічну, соціальну, географічну, економічну оцінки природно-ресурсного потенціалу (ПРП). Предметом економічної оцінки є насамперед кількісне (грошове) визначення суспільної споживчої вартості потенціалу природних ресурсів, її зміст визначається розглядом впливу закономірних територіальних відмінностей у природних властивостях цих ресурсів та їх джерел на продуктивність суспільної праці. Економічна оцінка ПРП — це синтезуючий показник економічної ефективності й соціальної вигоди від раціонального використання природних ресурсів з метою задоволення зростаючих потреб суспільства, що знаходить своє відображення в оцінці суспільної споживчої вартості природних ресурсів.

У наш час сформувалися два основних підходи до визначення економічної (вартісної) оцінки природних ресурсів. Перший — затратний підхід: величина оцінки природних ресурсів пов'язується з витратами на їх відновлення (відтворення); другий — результативний підхід: величина оцінки природних ресурсів визначається ефектом від їхньої експлуатації. "Затратна" концепція, якої дотримуються послідовники академіка Струмиліна С.Г., визначає економічну оцінку природних ресурсів за вартістю суспільно необхідних витрат на освоєння і відтворення природних ресурсів. При цьому не береться до уваги, що існують реальні вартісні відносини і в тому випадку, коли на відновлення природних ресурсів не витрачено людської праці. Прихильники другого підходу в якості показників економічної оцінки розглядають диференційну ренту, диференційний дохід, валову продукцію [1, с. 145—155].

Як найбільш послідовні прихильники оцінки ПРП на базі диференційної ренти відомі: Л.В. Канторович, В.С. Немчинов, М.П. Федоренко, К.Г. Гофман та ін. Так, К.Г. Гофман вказував: "У своєму розвитку і логічному завершенні підхід до оцінки природних ресурсів, виходячи з ефективності їхньої експлуатації, призводить до концепції оптимальної величини диференційної ренти як бази для економічної оцінки усіх видів природних ресурсів".

Доведено, що умовою утворення додаткового прибутку є нерівноцінність категорій

землі. Однак, ця природна сила, що може бути монополізована, обмежена у своїх розмірах, — лише природний базис додаткового прибутку, джерелом якого є праця трудівників [3, с. 486]. Причину перетворення додаткового прибутку в диференційну ренту і її існування необхідно бачити не в обмеженості і не в різноякісності природних ресурсів (з чого виходять прихильники їх економічної оцінки на базі диференційної ренти), а в суспільних відносинах.

Земельна рента не може бути прийнята за універсальний критерій оцінки землі, тому що вона може змінюватися незалежно від якості землі. Відсутність узгодженої якісної характеристики ренти в природокористуванні зумовлює значні труднощі у обчисленні її кількісних параметрів. Дотепер не знайдена наукова основа обчислення диференційної ренти, про що свідчать різноманітні способи її виміру різними авторами. На відміну від диференційної ренти, диференційний дохід виникає завжди як дохід більш продуктивної праці на кращих землях порівняно з гіршими. Він найбільшою мірою виражає відносну економічну продуктивність природних ресурсів і править показником відносних економічних оцінок [2, с. 120—126].

Але, як вважає більшість економістів, найкращим показником економічної оцінки природних ресурсів є вартість валової продукції. Для обліку витрат виробництва на гірших і кращих природних ділянках валову продукцію доповнює чистий прибуток, який свідчить про рентабельність їх використання. Оцінка за валовою продукцією дає змогу визначити цінність природних ресурсів як засобу виробництва з точки зору виходу продукції з одиниці площі [3, с. 517]. Вона характеризує загальну продуктивність ресурсів при сучасному та перспективному рівнях спеціалізації, концентрації та інтенсифікації виробництва у народному господарстві.

Валова продукція як показник не позбавлена цілого ряду недоліків: а) валова продукція не показує, з якими витратами суспільної праці вона виробляється; б) має велику залежність від рівня фондозабезпеченості, структури виробництва, оплати праці та інших економічних факторів, що нівелюють якісні відмінності природних ресурсів; в) не враховує місцезнаходження природних ресурсів.

Безперечно, валова продукція багато в чому залежить від економічних факторів, і тому оцінка природних ресурсів — це оцінка в деякій мірі і результатів господарювання. Головна перевага валової продукції перед іншими показниками полягає в тому, що вона є величиною, яка

характеризує природні ресурси в цілому, а не частинами. Вона є базою абсолютної вартісної оцінки природних ресурсів [4, с. 227]. Оцінюючи загальну продуктивність усіх відтворюваних природних ресурсів, валова продукція дає змогу подати їх кількість і якість у річному виразі.

Відтворювальний підхід. Даний підхід є порівняно новим, оскільки пов'язаний з екологічною кризою. Він полягає у тому, що сукупність середовищеутворюючих природних ресурсів на визначеній території та стан навколишнього середовища наближені до природного (заданого) рівня, розглядається як деякий стандарт, відправний рівень. У такому випадку використання будь-якого природного ресурсу повинно передбачати його відновлення у попередній якості і кількості чи компенсації (для невідновлювальних ресурсів) з урахуванням погіршення стандарту якості навколишнього природного середовища в даному місці. Вартість природного ресурсу буде в даному випадку визначатися як сукупність затрат, необхідних для відтворення ресурсу на визначеній території. Даний підхід передбачає потенційну дефіцитність природних ресурсів і може призвести до їх завищених оцінок. Грунтовні методичні положення економічної оцінки ресурсного потенціалу, що мають принципове значення, формують наступні постулати.

1. Оцінці підлягає річна фактична або (за її відсутності) умовна продуктивність природних ресурсів, що знаходить своє вираження у валовій продукції, яку можна отримати у результаті їх використання. Вона характеризує суспільну споживну вартість природних ресурсів.

2. Облік продуктивності природних ресурсів опосередкований можливістю збору вірогідної інформації на однорідних у природному відношенні ділянках (за агровиробничими типами земель, за типами умов місцезростання лісу, окремими родовищами і водоймами, типами мисливських і рекреаційних угідь та ін.).

3. Оцінка споживної вартості одиниці природного ресурсу подається у вартісних показниках, вирахованих за методом ранжування природних ресурсів, розробка яких ведеться у "гірших" умовах ("гірші" ділянки ресурсів), які потребують додаткових, але суспільно виправданих витрат праці. Загальну схему її розрахунку можна подати у такому вигляді:

$$O_{\text{о.р.}} = (C + E_n * \Phi_{\text{о.р.}}) * PK_i \quad (1),$$

де $O_{\text{о.р.}}$ — оцінка споживної вартості одиниці природного ресурсу;

C — поточні індивідуальні витрати на його виробництво;

$\Phi_{\text{о.р.}}$ — вартість основних виробничих фондів, витрачених на виробництво одиниці природного ресурсу;

E_n — нормативний коефіцієнт ефективності капітальних вкладень;

Π — символ добутку;

K_i — коефіцієнт якості ($i=1, 2, \dots, n$), встановлений за співвідношенням діючих цін на види продукції з природних ресурсів.

4. Однією з можливих схем розрахунку економічної оцінки потенціалу природних ресурсів території (акваторії) може бути формула, запропонована В.М. Шимовим.

$$ППП = \sum_{i_1=1}^g \epsilon + \sum_{i_2=1}^a \sum_{K=2}^z \epsilon \quad (2),$$

де i — види природних ресурсів ($i = 1, 2, 3, \dots, n-1, n$); k — кількість напрямів використання кожного виду природних ресурсів ($k = 1, 2, 3, \dots, z-1, z$); i_1 — види природних ресурсів альтернативного використання ($k=1, i_1 = 1, 2, \dots, v-1, v$); $i_2 = 1, 2, \dots, a-1, a$); ϵ — величина цінності кожного виду природних ресурсів при k -му напрямі використання.

Для природних ресурсів альтернативного використання формула матиме вигляд:

$$ППП = \sum_{i_1=1}^g \epsilon \quad (3).$$

У свою чергу, ϵ , як цінність природного ресурсу, — не що інше як:

$$\epsilon = O_{\text{о.р.}} * W_p \quad (4),$$

де $O_{\text{о.р.}}$ — оцінка споживної вартості одиниці природного ресурсу; W_p — кількість ресурсу, придатного до експлуатації за кожним з напрямів використання.

5. Загальні та індивідуальні особливості різних видів природних ресурсів потребують особливого підходу до оцінки їх природно-ресурсного потенціалу.

Існує кілька підходів до аналізу ефективності використання основних засобів. Так, ряд вітчизняних науковців розподіляє показники ефективності використання основних виробничих засобів на 2 групи: натуральні і вартісні. До натуральних відносяться всі техніко-економічні показники роботи двигунів, машин, показники продуктивності худоби тощо. Серед вартісних показників виділяють показники народногосподарської, галузевої ефективності (відношення національного доходу на одиницю вартості основних засобів) та показники господарської ефективності (рентабельність — відношення чистого доходу до основних і оборотних засобів, фондівіддачу — відношення обсягу виробленої продукції до основних виробничих засобів; продуктивність праці

та ін.). Як додаткові показники рекомендується використовувати собівартість продукції; обсяги виробництва сільськогосподарської продукції; величину валового і чистого доходу на одиницю земельних угідь; фондівдачу і продуктивність праці, розраховані за величиною валового доходу; термін окупності капітальних вкладень, які були витрачені на формування основних засобів: виробництво валової продукції на одиницю виробничих затрат тощо [4, с. 219].

Загалом показники стану й ефективності використання основних засобів можна умовно об'єднати в 3 групи, які характеризують: забезпеченість господарських формувань основними засобами; стан основних засобів; ефективність використання основних засобів. До показників, які характеризують забезпеченість основними засобами, належать: фондомісткість, фондоозброєність, технічна озброєність, коефіцієнт реальної вартості основних виробничих засобів у майні підприємства. Фондомісткість — показник, зворотній фондівдачі. Він характеризує вартість основних виробничих запасів, що припадають на одиницю вартості виробленої продукції. Цей показник ще мало використовується в економічних розрахунках, що пояснюється труднощами обчислення його по видах продукції.

Фондоозброєність праці виражається відношенням середньорічної вартості основних виробничих засобів (по початковій оцінці) до числа робітників у найбільшу зміну. Вона відображає ступінь забезпеченості робітників засобами праці (основними фондами). Стан основних засобів характеризують через коефіцієнти: зносу основних засобів, придатності, оновлення, вибуття і приросту, а також індекс росту і коефіцієнт стабільності основних засобів. Даний показник дає лише загальну характеристику, оскільки знос по різних групам основних засобів не однаковий і залежить від інтенсивності використання та строку експлуатації основних засобів. Тому, щоб виявити найбільш застаріле майно, необхідно провести аналіз зношеності основних засобів різних функціональних груп.

Фондівдача може розраховуватися як стосовно всієї вартості основних виробничих засобів, так і відносно вартості машин і устаткування. Це дає змогу простежити ефективність використання найбільш активної і рухомої частини основних засобів — устаткування. Для виявлення змін, тенденцій, закономірностей в ефективності використання основних засобів важливе значення має аналіз їх структури, рівня оновлення, швидкості обігу, вікового складу обладнання, рівня вартості, технологічна струк-

тура. Існуючі методи обчислення цих показників вимагають удосконалення з врахуванням необхідності повного охоплення деяких особливостей відтворення і підвищення ефективності використання основних засобів.

Таким чином, детальне вивчення і аналіз всіх розглянутих показників дає змогу зробити висновок, що економічну ефективність основних виробничих засобів найоб'єктивніше відображають техніко-економічні та узагальнюючі показники. А сама система показників має включати характеристики умов виробництва та його затрати, фондомісткість, а також прямі показники використання засобів виробництва. Основними з них є: обсяг виробництва валової продукції, валовий і чистий дохід, рівень продуктивності праці, розмір грошово-матеріальних витрат на виробництво одиниці продукції, коефіцієнт ефективності основних засобів, зведені витрати.

ВИСНОВКИ

Аналіз ефективності використання основних природних ресурсів та виробничих засобів буде не повним без проведення пофакторного (кореляційного) аналізу, що допоможе встановити фактори, які впливають на ті чи інші зрушення в показниках ефективності ресурсокористування та ресурсозбереження. При розрахунках показників для оперативного і поточного аналізу використовуються не тільки традиційні прийоми та засоби економічного аналізу (абсолютні, відносні і середні величини; методи порівняння, групування і ланцюгові підстановки; балансовий, індексний та інші методи), а й математичні методи (графічні, кореляційний і регресійний аналіз, лінійне і динамічне програмування, матричні, методи імітації та ін.).

Література:

1. Борисова В.А. Вартість та ціна землі / В.А. Борисова // Держава та регіони. [Серія: економіка та підприємництво]. — 2001. — № 1. — С. 145—155.
 2. Гулич О. Екологічно збалансований розвиток курортно-оздоровчих територій та його концептуальні положення / О. Гулич // Регіон, економіка. — 2004. — № 4. — С. 120—126.
 3. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія / С.В. Мочерний [та інші]. — К.: Академія, 2000. — 864 с.
 4. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, В.С. Міщенко [та ін.]. — К.: РВПС України НАН України, 2009. — 716 с.
- Стаття надійшла до редакції 27.03.2013 р.*